

МОВОЗНАВСТВО ТА ЛІТЕРАТУРА

УДК 811.161.2:37 (477)

Неля МАНДРИК,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри методики викладання
і культури української мови
Рівненського державного гуманітарного університету

ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНА МОВА ЯК ЗАСІБ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті автор звертає увагу на основні проблеми, пов'язані з розвитком і використанням загальнонаціональної мови як засобу освіти і зміцнення культурної самобутності в Україні.

Ключові слова: етнічно-національна проблема, лінгвістичний простір, універсальна мова, культура мовлення, структурно-граматичний підхід, традиційний підхід.

В статье автор обращает внимание на основные проблемы, связанные с развитием и использованием общенационального языка как средства образования и укрепления культурной самобытности в Украине.

Ключевые слова: этнически-национальная проблема, лингвистическое пространство, универсальный язык, культура речи, структурно-грамматический подход, традиционный подход.

The author pays attention in the article to main issues which deal with development and using nationwide language as a means of education and strengthening of cultural originality in Ukraine.

Key words: ethnically-national issue, linguistic expansion, universal language, culture of speech, structural and grammatical approach, traditional approach.

Які ж основні проблеми, пов'язані з розвитком і використанням загальнонаціональної мови як засобу освіти і зміцнення культурної самобутності в Україні?

1. Як і перед більшістю країн, що розбудовують свою державу після багатовікової імперської залежності, існує проблема сильного впливу колоніальної мови метрополії. Впродовж багатьох років в Україні освіта традиційно здійснювалася не рідною українською мовою, а російською. Унаслідок цього побутує думка, що сучасна освіта, особливо технічна, природнича, вартісніша, якщо здобута іноземною мовою. Такий підхід помилковий, оскільки доведено, що за умов розвитку словникового складу для навчання можна використовувати будь-яку мову, а тим більше українську, яка є розвиненою європейською мовою. Проте такі міркування деяких осіб в Україні гальмують розвиток і застосування української мови. Досить відчутні сили в Україні намагаються зберегти звичну для них колишню

колоніальну мову, слідкують за тим, щоб її викладання ефективно велося в школах, середніх та вищих навчальних закладах, щоб наукові дослідження проводилися чужою мовою і вона ж зберігалася як офіційно-ділова.

Нерозв'язаність багатьох мовних, етнічно-національних проблем негативно відображається не лише на практиці, а й на формуванні термінологічно-понятійного апарату та його трактуванні.

Існує і проблема мов національних меншин. Поки що не знайдені адекватні рішення цієї проблеми в жодній із країн. Проте зрозуміло, що мови меншин можуть зробити значний внесок у національну культуру і збагатити національні системи освіти. В Україні паралельно розробляються, вивчаються, прогнозуються всіма державними інституціями проблеми загальнонаціональні та проблеми національних меншин. Паралельно з відродженням державної української мови, впровадженням її в освіту, науку, державне управління відроджується мови і культури національних меншин через освіту, пресу.

2. Нині, у період розбудови національної освіти в світі, мовні зв'язки характеризуються певним «тертям» між мовами (в найширшому спектрі їх розгляду) і величезною кількістю ідей та упереджень, що успадковані від минулого.

Із усіх таких упереджених ідей виділяються теорії про стосунки між мовою та світом, що є визначальними у моделюванні лінгвістичного простору. Довгий час панівною була теорія, що оперує поняттям етикетування чи позначення, згідно з якою ми живемо в одному й тому ж самому світі, який складається з багатьох частин, тож кожна мова вживаває свій набір етикеток для однакових наборів частин. Відповідно до цієї теорії, відмінності між мовами є суто поверхневими, всі мови залишки перекладаються іншими мовами. Означена теорія живила і живить ідею єдиної універсальної мови на планеті, ідею злиття мов, зневажливого ставлення до мов малочисельних народів, неприродного і благоговійного використання елітою країн, що розвиваються, «престижної» мови на шкоду рідним.

Теорія, яка набуває нині поширення, виходить із того, що більшість наших уявлень про світ породжується і утверджуються саме завдяки мовам. Отже, люди, які розмовляють різними мовами, неоднаково сприймають світ, бо кожна мова по-своєму фільтрує,

аналізує і зображує його численні аспекти.

Мова є результатом довгої історії людських зусиль зрозуміти світ, тому лінгвістичне розмаїття – то безцінний скарб, а не перепона до поступу. Різні мови передають світосприйняття різними способами. Це – відмінності на рівні словників і граматичних конструкцій, а також різниця між реальним і метафоричним. Такий підхід спонукає до толерантності, уважного, дбайливого ставлення до мов, діалектів, говірок, уміння бачити в лексично-граматичному складі своєрідний світ: наприклад, у деяких мовах Нової Гвінії листки однієї тієї ж рослини мають до 12 різних назв залежно від того, для чого вони призначенні: тканина, оздоблення, чаклунства тощо.

Фольклор, ідіоматика, граматична будова тієї чи іншої мови дають чітке уявлення про думки і почуття її носіїв. Словникове багатство мови – це сума предметів, дій та ідей, які або впливають на них, або необхідні їм для спілкування з навколошнім світом. Література виражає все найяскравіше з переджитого і відчутого протягом багатьох літ.

Навчання граматики і оволодіння орфографією – прикладний аспект, взаємопов'язаний із теоретичними підходами до мови. Методично-дидактичний аспект мови має розглядатися і в іншій парадигмі, а саме: текст, семантика, комунікативна основа, вивчення мови разом із вивченням культури, яка розширює можливості вибору.

3. Якщо погодитися з думкою, що кожна мова є наслідком довгої історії людських зусиль зрозуміти світ, то зовсім у новому світлі постає традиційний ієрархічний поділ мов на писемні та усні, а також на знання, які збережено в усній і писемній формах.

І донині стосунки між мовами, які ствердили себе на висотах писемності, з тими, котрі злегка відмежено називають світом усного вираження, досить складні і надзвичайно різноманітні. Викликає значне занепокоєння поширення та утвердження панування писемних мов, що підкріплюються технологічною експансією і, як правило, відкриває дорогу до спрощення і нейтралізації культури.

Оволодіння писемною культурою, як би вона не була пов'язана з усною, все ж не забезпечує глибоке розуміння фольклору і поза технологічними сферами. Для багатьох народів утворюється провалля між способами вираження друкованою, науково-літературною, народною та усною мовою.

До недавнього часу і в українській мові в центрі уваги була культура мовлення. Із діалектами, говірками велася нещадна боротьба, від них «очищали» мову. Існувала й існує невідповідність у теорії та практиці національної мови, а особливо усного народного мовлення, щодо усного і писемного її використання та функціонування. Практика вивчення мови дає можливість виявити і реалізувати різноманітність лінгвістичних ситуацій в усному і писемному мовленні як сучасних, так і історичних.

Проте в чинних програмах і підручниках з української мови акцент зроблено на писемну мову з погляду її універсальності. При цьому основою структурування зберігається логічний підхід, поданий за зразком латинської граматики.

Нині вже ніхто не заперечує, що усна традиція народу є джерелом історіографії. У ній збережені цінності, символи, традиції, що утверджують народ і зумовлюють його майбутні дії через репрезентацію

прототипів із минулим. Тим-то знання фольклору, міфології, ритуалів, традицій, звичаїв не лише віддзеркалює, а й робить історію. Випробувана століттями система навчання класичних мов і «мертвої» латинської в 30-ті роки була запропонована для вивчення і рідної української мови.

Підручники мали різні назви, зокрема «Граматика» О. Загродського, «Українська мова» Б. Кулика і О. Блик, «Рідна мова» Г. Передрій та ін., однак у них основна увага зверталася і нині звертається на класифікацію, морфологію, писемну традицію. Мова є застійною, схематизованою і закам'янілою в правилах. Вкраплення розвитку зв'язного мовлення, окремих лексических тем принципово не змінює картину.

Вивчення рідної мови не торкнулися ні усна традиція, ні пошуки нових методів вивчення іноземної мови, які в нинішньому столітті здійснили кілька проривів до усвідомлення міжкультурних факторів та міждисциплінарного осмислення мов.

Після другої світової війни під час вивчення сучасних іноземних мов використовувалися методи мертвих мов (переклад, окремо вивчалися лексика і граматика).

В основу нової методики навчання іноземної мови було покладено принцип активного використання усного мовлення: питання і відповіді, контакти в побутовій обстановці, запам'ятовування назв предметів.

У 60-70-х роках у Європі на хвилі структурної лінгвістики, що завоювала тоді визнання у вищих навчальних закладах, з'явилися аудіовізуальні методи, які були замінені функціональними і комунікативними. Нині, на порозі ХХІ ст., стало зрозумілим, що з навчанням мови пов'язаний не один, а кілька факторів.

Змінюється характер освіти в різних культурних контекстах. В одних країнах стоїть завдання розвитку активних форм навчання шляхом широкої участі дітей у цьому процесі, а в інших – соціальні звичаї вимагають «театралізованих» методів викладання і навчання. Все залежить від ставлення певного суспільства до ролі і сили слова.

Практика засвідчує, що у нас донині переваги надаються структурно-граматичним підходам. Традиційний підхід до вивчення рідної мови (морфологічний, логіко-граматичний) не змінився із 20-х років, хоча в XIX ст. цей підхід заперечувався. Так, О. Потебня досить сувро засуджував у шкільному навчанні мови тенденцію, яка випливає із зasad формальної мови. Для нього неприйнятими були, наприклад, логічні основи пояснення синтаксичних явищ, на підставі яких граматичний підмет ототожнювався з логічним суб'єктом дії. Такий підхід переносить нас із об'єктивного світу речей у систему арифметичних понять, переводить нас із граматики в логіку. О. Потебня не раз підкреслював, що граматичний зміст речення аж ніяк не тотожний і не паралельний змісту логічного судження. Тому ні наукові пояснення засобами логіки, ні практичне навчання на основі логічних критеріїв трактування граматичних фактів не відповідають тим вимогам, що стоять перед наукою і школою, часткові збіги в логіці та граматиці, зокрема судження, головні члени речення, суб'єкт і предикат, не дають підстав для підміни лінгвістичних основ логічними у вченні про структуру й систему мови та у викладанні граматич-

них знань про мову в школі.

У мові, безперечно, є щось таке, що піддається математичному аналізові (кількісні явища і відношення), однак у загальному вона дуже далека від логіко-математичних схем. Багатозначність одних і тих же слів, форм, велика різноманітність засобів вираження того самого змісту, залежність значень від сполучуваності слів, образність із її безмежними засобами вираження, емоційність та багато іншого – все це не піддається математичним вимірам.

Для мовознавства як науки, для вивчення мови в школі основне – це способи вираження змісту, смислу слів, речень, тексту. І не випадково О. Потебня та інші вчені-педагоги категорично заперечували не лише логіко-граматичну основу вивчення синтаксису, а й перебільшенну увагу до морфології. Ще в XIX столітті учитель-методист В. Острогорський обстоював необхідність довести граматику рідної мови до строгого мінімуму. Він зауважував: «Усякий наступний розвиток власне граматичного курсу, сухого і нецікавого для дітей, і особливо розтягування граматики на кілька років, до старших класів, у вигляді всяких «концентрацій з метою розширення понять» і повторювальних курсів, стверджую прямо, їде на шкоду здорового розвитку юнацького розуму, який сковує непотрібна схоластика, а ще більше – на збиток засвоєння живої рідної мови літературної освіти... Захаращення ж у гімназіях такого важливого предмета, як рідна мова, масою граматичного матеріалу спричинює тільки страшне зниження загальної освіти».

Механічний підхід до вивчення частин мови стимує інтелект, згубно впливає на розвиток психіки індивіда, перетворює теорію в самоціль. До того ж граматичні категорії не розглядаються в аспекті семантики, а лише як абстрактні правила з підібраними прикладами. Учні не повинні назубрювати граматичні правила, мову слід подавати в текстах. Читання, засвоєння різних текстів є важливою умовою навчання мови і потребує іншої методичної системи, розробка якої в українській лінгводидактиці ще попереду.

Одне з основних актуальних теоретичних положень у вивченні мови в сучасній середній школі – це проблема слова. Лексичне значення слова в системі мови не є ізольованим, воно перебуває в багатьох взаємоз'язках. На основі семантики, значення смислу слова утворюються певні групи слів, які в мовознавстві називаються тематичними і лексико-семантичними групами, а також семантичними полями. Відповідно до основних наукових зasad засвоєння учнями слів може бути максимально ефективним на основі групування їх у лексико-семантичній системі. Нові слова найлегше засвоюються в тісному зв'язку з іншими, але тієї ж лексико-семантичної або тематичної групи, до складу якої вони самі входять, а також у тексті. Учні повинні усвідомлювати слово як історично змінну категорію, що відкриває глибинну пам'ять народу і є одним зі шляхів відродження й національного пробудження.

Увага до слова, речення, тексту та їх семантики – значення, смислу, змісту – спрямована на створення мовної картини світу, що є визначальною для особистості (етносу, народу, нації). Порівнямо з вивченням морфемно-морфологічної будови слова і ролі в реченні, що спрямоване, в країному випадку, на логіко-структурну систему.

Мовна картина світу охоплює як традиційне суспільство, так і сучасну цивілізацію. Українська мовна картина світу відтворює специфічне бачення природи, взаємодії людини з природою. Сучасна цивілізація пропонує іншу, раціонально організовану діяльність людини. Технологія засвоєння нового предметного світу, соціального простору формує специфічну мовну картину світу. Техногенна цивілізація принесла не лише благо, а й зло, бо змусила подивитися на людину в одному вимірі, в її функціональній іпостасі лише як елемент технічної культури. Звідси і велика засторога: зберігаючи минуле й намагаючись увійти в русло цивілізації, важливо не втратити і своєрідності. Тому на сучасному етапі виникає необхідність вивчати українську мову як таку, що визначає певну картину світу людини, яка охоплює цінності як традиційного національного суспільства, так і модерного технологічного.

Сформувати українською мовою сучасну мову картину світу – дуже важливе і складне завдання. Хоча в останньому сторіччі, незважаючи на всі деформації, освіта і наука здійснювалися українською мовою, проте чи можна назвати українськими перекладені з російської уніфіковані підручники для школи та вищих і середніх навчальних закладів, якими послуговуємося й донині, або ж наукові дослідження в зросійщених колективах, які творили тексти лише російською мовою. Освіта, як і наука, ще не розвивалися в Україні в національному руслі. Пануюча ідеологічно-догматична освіта, започаткована в добу прогресизму, визначальним пріоритетом мала відчуження від знань народу.

Відчуження освіти і науки від національної основи, рідної мови впродовж віків зумовлювало термінологічну розробленість наукових напрямів. І такий багатовіковий стан не міг не позначитися на сучасній мовній картині світу.

Вкрай обмежене термінологічне забезпечення українською мовою науково-технічної бази в школі вимагає посиленої уваги до вивчення всіх стилів мови: художнього, ділового, наукового. Крім того, засвоєння природничих і математичних знань у школі має обов'язково включати і мовну особливість. Людина повинна не лише поціновувати інформацію, а й розуміти, як, якою мовою вона сприймається і засвоюється, культуру якого народу розвиває і передає. Підхід до вивчення мови в школі зумовлюється загальною освітньою парадигмою. Якщо в імперській школі реалізація концепції стирання соціальної і національної різниці в ім'я майбутнього гегемонного за цими показниками суспільства була провідною, то зміст освіти і методологія вивчення мови повністю відповідали цим пріоритетам. Перевага інтернаціонального над національним була методом реалізації гуманітарного принципу.

Нинішній час, час значних зрушень, відродження і збереження етносів, – особливий для розвою незалежної держави України. Українська національна школа повинна:

- Стати осередком екології національної культури, де дитина засвоюватиме цінності та символи національних традицій. Зберігаючи і продовжуючи своє, нація входить в загальноосвітній культурний процес, а світова культура стане світоглядним поняттям, об'єктами якої є лише національний культ. Крім того, варто пам'ятати, що будь-яка національна культура виходить насамперед із рідної мови.

2. Розвивати діалог між культурами, що передбачає вивчення мови першорядним завданням.
3. Забезпечити включення кожного етносу, нації у процеси сучасного культурного розвитку, що зумовлюватиме знання і поцінування національних святынь та надбань цивілізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004.

2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004.
3. Кононенко В. І. Рідне слово / В. І. Кононенко. – К. : Богдан, 2001.
4. Острогорський В. П. Владимир Яковлевич Стоюнин / В. П. Острогорський // Русские методисты-словесники в воспоминаниях. – М., 1969. – С. 104.

Дата надходження до редакції: 30.06.2015 р.

УДК 378.147

Ольга ДУБЦОВА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри педагогіки та іноземної філології
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

УСПІШНА КОМУНІКАЦІЯ В ГРУПІ: E-LEARNING

У фокусі уваги статті переважають фактори успішної комунікації як основної мети у процесі навчання іноземної мови. Підтверджується ефективність використання інформаційно-комунікаційних технологій у межах навчального процесу, зокрема їх результативність у ході застосування групового методу навчання.

Ключові слова: групове навчання, електронне навчання, інформаційно-комунікаційні технології, комунікація.

В фокусі внимания статьи находятся факторы успешной коммуникации как основной цели в процессе обучения иностранному языку. Подтверждается эффективность использования информационно-коммуникационных технологий в рамках учебного процесса, в частности их результативность при применении группового метода обучения.

Ключевые слова: групповое обучение, информационно-коммуникационные технологии, коммуникация, электронное обучение.

The article is focused on the factors of successful communication as the main goal in the process of learning a foreign language. We prove the efficiency of applying information and communications technology within the educational process, in particular, its effectiveness for a group learning method.

Key words: communication, e-learning, group learning, information and communications technology.

У світлі нових відкриттів та безперервного розвитку новітніх технологій сучасна система вищої освіти повинна постійно рухатися вперед, удосконалюючи методи та підходи до процесу навчання, враховуючи надбання сучасної науки. Нові можливості для навчання іноземної мови відкривають інформаційно-комунікаційні технології, зокрема у випадку скорочення у вищих навчальних закладах годин, відведених на вивчення іноземної мови, коли загострюється необхідність чіткого відбору мовного матеріалу, раціональної організації та оптимізації навчального процесу.

Виходячи з вищевикладеного, **метою статті** є аналіз основних критеріїв успішної комунікації в групі під час занять з іноземної мови у площині електронного навчання.

Актуальність роботи визначається пошуком нових способів навчання іноземної мови із застосуванням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

В електронному навчанні, на відміну від традиційного, основними носіями навчальної інформації є електронні навчальні ресурси, а спілкування між викладачем та студентом ґрунтується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій (комп'ютерної техніки, мережевих технологій, зокрема Інтернету, мобільного зв'язку).

Електронні навчальні ресурси – це навчально-методичні матеріали, що містяться на електронних носіях та є доступними для викладачів і студентів завдяки комп'ютерним інформаційним